

CRKVA I KULTURA U HRVATA NA PRIJELAZU IZ 19. u 20. STOLJEĆE

Stanislav VITKOVIĆ

A) PRVI HRVATSKI KATOLIČKI KONGRES

Svi katolički povjesničari i pisci drže Prvi hrvatski katolički kongres, održan u Zagrebu u rujnu 1900. godine, početkom Hrvatskog katoličkog pokreta.

Govoreći o događajima koji su prethodili Kongresu, tajnik Središnjeg odbora mons. Stjepan Korenić piše da se u Hrvatskoj već duže vremena razmišljalo kako složiti i ujediniti hrvatske katolike barem u obrambenoj strategiji u pitanjima vjere i Crkve. Hrvati su, po njegovu mišljenju, bili podijeljeni i razjedinjeni u narodnom životu, a ravnodušni prema problemima vjere i Crkve. Pitao se patetički: „Gdje su naši katolički svjetovnjaci puni oduševljenja? Gdje su naši katolički građani?” Analizirajući situaciju u 10. stoljeću, Korenić ističe da se ne napadaju samo pojedine dogme ili prava Crkve, nego je riječ o dva načelna pitanja: prvo, da li će kršćanstvo, koje već dvije tisuće godina vodi i odgaja kršćanske narode, nastaviti da ih vodi i u budućnosti; drugo, da li će Katolička Crkva nastaviti prožimati svojim duhom i 20. stoljeće? Naime, povijest 10. stoljeća je „povijest urote protiv istine, protiv Katoličke Crkve i njezinog vrhovnog poglavara”. Ali obilježje tog razdoblja nije toliko u tome što Crkva ima tako brojne protivnike — tã uvijek ih je imala — nego u činjenici „što su upravo u ovom stoljeću najizvršniji katolički predstavnici, svjetovnjaci i svećenici, počeli složno i javno nastojati da bi složnim snagama i većim uspjehom branili, s jedne strane prava i slobodu Crkve, a s druge strane da bi učvrstili i probudili duh jakosti u obrani vjere i domovine”. Osim toga, već su drugi evropski katolički narodi osjetili plodan utjecaj takvih sastanaka koji su pridonijeli znatnoj promjeni situacije, potakli procvat znanosti i umjetnosti, obnovu katoličkog tiska i probudili zanimanje za socijalna pitanja. Bilo je dakle potrebno da se jedan takav sastanak održi i u Hrvatskoj na čijem se obzoru „nebo počelo oblačiti”. Među najvećim problemima Korenić spominje vjerski indiferentizam, hedonizam, krizu obitelji i pomanjkanje kršćanskih načela na području kulture, pa zaključuje: „Ako su se drugdje katolici osvijestili i uspjeli sačuvati baštinu vjere i domovine, zar je moguće da se i Hrvati neće osvijestiti i složno braniti baštinu svojih djedova?!”

Jedna grupa svećenika i laika sastala se koncem 1899. godine u Zagrebu i nakon duge rasprave predložila zagrebačkom nadbiskupu Posiloviću da se slijedeće godine održi katolički kongres. Nadbiskup je oduševljeno prihvatio inicijativu i uskoro je osnovan Središnji odbor Kongresa, kojem je na čelu bio veliki prepozit Prvostolnog kaptola zagrebačkog mons. Pavao Gugler. Uz svećenike: Krapca, Barona, Bauera, Rubetića, Korenića i Jagetića, u Odbor su ušli i istaknuti kulturni i javni radnici: Milan Amruš, Aleksandar Bresztjensky, Krešimir Kvaternik, Ivan Ružić, Tade Smičiklas, Stjepan Kučak i Fran Vrbanić.

U prisutnosti gotovo čitavog hrvatskog episkopata Kongres je otvoren 3. rujna 1900. godine. Predsjedao mu je Miroslav Kulmer. Nakon svečanog otvaranja Kongresa, radni program se odvijao po sekcijama koje su raspravljale o slijedećim temama:

- katolički život,
- karitativna društva,
- odnosi između države i Crkve,
- katolički tisak,
- socijalna pitanja,
- odgoj,
- crkvena umjetnost,
- književnost.

Na drugoj plenarnoj sjednici pročitani su zaključci pojedinih sekcija. Izabran je i Središnji odbor za pripremu Drugog hrvatskog katoličkog kongresa, no, na žalost, „prvi” Kongres ostao je i „posljednji”.

Sudionici Kongresa bili su prožeti iskrenim vjerskim i rodoljubnim osjećajima, ali odviše heterogenog sastava i nespremni za konkretno ostvarivanje ambiciozno zacrtanog programa. Kongres je upozorio na nova strujanja i opasnosti koje prijete vjeri i Crkvi u Hrvatskoj, ali nije uspio predložiti novu i efikasnu strategiju. Ipak on označuje početak novog i plodnog razdoblja u povijesti Crkve u Hrvata. Kongresne rezolucije, premda nisu bile u potpunosti ostvarene, dale su slijedećem razdoblju osnovnu orijentaciju za rad i probudile entuzijazam iz kojeg je proizašao najprije Mahničev studentski pokret, a zatim Hrvatski katolički pokret i Katolička akcija.

B) MAHNIČEV POKRET

Utemeljitelj i prvi promicatelj toga katoličkog pokreta u Hrvatskoj bio je krčki biskup Antun Mahnič. Prije imenovanja krčkim biskupom Mahnič je bio profesor teologije u Gorici, gdje se već isticao protiv ondašnjeg liberalizma, naročito svojim člancima u listu „Rimski katolik”. Moćni protivnici nastojali su onemogućiti taj njegov rad te su preko austrijskih vlasti uspjeli da godine 1897. bude imenovan biskupom male i siromašne otočke biskupije. Nadali su se da će ta mala sredina već sama po sebi skućiti njegovo djelovanje, a osobito da on kao Slovenac i vrlo rimski orijentiran neće imati smisla za glagoljaško bogoslužje na Krku. Međutim, je

on postao promicatelj glagoljice i iz malog Krka pokrenuo cijelu hrvatsku katoličku javnost.

Po Mahničevu mišljenju posebna je zadaća katoličkih laika (imenom laik, ili svjetovnjak, obično se označuje vjernik koji nije svećenik ili redovnik) „donijeti Krista i Njegovo Evanđelje u znanost i umjetnost, u javno ćudoređe i poučavanje, u parlament i u zakonodavstvo, u državnu upravu, u politiku i u međunarodne odnose” (Hrvatska straža 1, Krk, 1903).

Tijekom prvih godina biskupske službe Mahnič je pozorno proučavao vjerske, političke i kulturne prilike u Hrvatskoj. Onda je godine 1903. pokrenuo tromjesečnik „Hrvatska straža”, koji izlazi najprije u Krku, zatim u Senja i napokon na Rijeci. Prvi urednik bio je Ante Alfirević. List se obraćao studentima, budućim intelektualcima. Mahnič na Krku osniva vlastitu tiskaru u kojoj također tiska dvomjesečnik za ekonomiju i kulturu „Pučki prijatelj”, mjesečnik „Presveta Euharistija” i broje druge publikacije.

ORGANIZACIJE U BEČU, GRAZU, INNSBRUCKU

U jesen godine 1902. Mahnič je poslao na studij u Beč mladog svećenika Ivana Butkovića s naročitim zadatkom da ondje okuplja hrvatske katoličke studente. Već 12. svibnja 1903. u Beču je održana skupština društva hrvatskih katoličkih sveučilištaraca. Društvo je uzelo ime „Hrvatska”. Činjenica je da su se mnogi mladi oduševili ćvrstoćom Mahničeva značaja i zahtjevnošću njegovih stavova. On je tražio solidnu kulturnu formaciju, poznavanje filozofije i teologije i život u duhu Evanđelja. Zanimljivo je da je mnogo više razumijevanja našao kod mladih nego među biskupima i svećenstvom. Katolička sveučilišna društva mladih Hrvata uskoro su bila osnovana i u Grazu i u Innsbrucku, a pred kraj 1905. izašao je u Beču prvi broj mjesečnika „Luč”. Taj je časopis izlazio do potkraj drugog svjetskog rata. Postavio si je zadatak: organizirati katoličku mladež, vježbati mlade u publicističkom radu i osvajati simpatije hrvatskog javnog mnijenja za katolički pokret.

TRSATSKI SASTANAK I OSNUTAK „DOMAGOJA”

Godine 1906. biskup Mahnič je sa svojim mladim suradnicima, osobito iz bečke „Hrvatske”, na Trsatu od 21. do 24. kolovoza priredio prvi katolički studentski sastanak koji je postavio temelje svega takvog rada u Hrvatskoj. Među najvažnijim zaključcima sastanka bila je odluka o osnutku hrvatskog katoličkog akademskog društva u Zagrebu, koje se 28. travnja 1907. i utemeljilo pod imenom „Domagoj”. Domagojci su počeli okupljati katoličke učenike po svim srednjim školama u Hrvatskoj. Poticali su mlade ne samo na osobni vjerski život nego i na zauzimanje za društvenu pravednost u smislu katoličke društvene nauke.

U krilu „Domagoja” izraslo je više istaknutih ljudi bez kojih je nezamisliv katolički javni život u našoj zemlji do drugog svjetskog rata. To su bili: Petar Rogulja, Rudolf Eckert, Stjepan Markulin, Petar Grgec, Ljubomir Maraković, Avelin Če-

pulić, Josip Andrić, Velimir Deželić, Juraj Ščetinec, Mario Matulić, Đuro Ljubić, Đuro Sudeta, Mate Ujević, Ivan Merz, Zvonimir Remeta i mnogi drugi.

Zajedno sa „Zborom” zagrebačkih studenata teologije, „Domagoj” je organizirao vrlo uspješan sastanak svih hrvatskih i slovenskih katoličkih studenata u Zagrebu 1907. godine. Kroz ljeto te godine priređeni su pokrajinski sastanci u Đakovu, Travniku, Splitu i na Trsatu. Na sastanku u Splitu 1908. okupilo se više od 800 studenata, a godinu dana kasnije osnovan je u Zagrebu „Hrvatski katolički đački savez”. Uz već spomenutu „Luč” počeli su izlaziti i drugi listovi za mlade: „Mladost”, „Krijes”, „Proletno cvijeće”, „Za vjeru i dom”.

JEDINSTVENI „SENIORAT”

Da bi osigurao jedinstvo i trajnost pokreta, Mahnič je osnovao „Seniorat”. U nj su ušli katolički intelektualci formirani i prokušani u studentskim društvima. Seniorat dobiva zadatak bdjeti nad cijelim pokretom i pokretati nove inicijative. Seniori su imali punu slobodu djelovanja, a biskupi su preko duhovnika svake pojedine organizacije bdjeli nad vjerskim i moralnim integritetom pokreta. Uoči prvog svjetskog rata pokret je brojio 6 sveučilišnih društava, 10 društava studenata teologije, 41 srednjoškolsko društvo i 60 društava za seosku mladež. Na čelu pokreta stajalo je 150 seniora. Pokret je izdavao jedan dnevnik, 5 tjednika, 3 dvotjednika, 14 mjesečnika i jedan dvomjesečnik. Početak prvog svjetskog rata zadao je pokretu težak udarac. Opća mobilizacija obuhvatila je sve muškarce od 18 do 60 godina i bacila ih u ratni vrtlog. Redovi pokreta vrlo su se prorijedili, a djelatnost gotovo sasvim prestala.

ZAKLJUČAK

Djelo biskupa Mahnića ostavilo je duboke tragove; oblikovalo je novu generaciju katoličkih intelektualaca i uključilo laikat kao aktivnu komponentu u život Crkve među Hrvatima. Da bi pak katolička inteligencija bila sposobna voditi narod, morala je sama biti duhovno i vjerski izgrađena. Stoga je Mahnič naročito preporučivao liturgijski i sakramentalni život te rad u pobožnim bratstvima. Na taj način postao je on i preteča kasnije Katoličke akcije upotrijebivši čak, „ante litteram”, i taj termin već 1905. godine. Katolička akcija, po njegovu mišljenju, prije svega je djelatnost katoličkog laikata u ovisnosti i pod vrhovnim nadzorom Crkve. Prema Mahničevu programu trebalo bi najprije osvijestiti i ujediniti kler, a zatim organizirati katolički laikat. Kler bi morao shvatiti da sam ne može odgovoriti svim zahtjevima koje sadašnje vrijeme postavlja pred Crkvu, pa je neophodna suradnja i pomoć laikata. Mahnič stoga počinje pripravljeni teren najprije u redovima studentske mladeži, iz kojih će kasnije proizaći javni radnici na području kulture, umjetnosti i političkog života. Pažnju posvećuje i seoskoj i radničkoj mladeži.

Ni prvi svjetski rat nije mogao posve uništiti sva ta nastojanja. Katolički pokret opet je oživio iza rata u novim okolnostima Kraljevine SHS.

Valja spomenuti i Mahničev doprinos teologiji laikata. Prvi vatikanski koncil zahvatio je velike dogmatske teme o vjeri, primatu i infalibilitetu. Slijedećih decenija počela je teološka refleksija o konkretnim ljudima kojima je namijenjena ta vjera koju je koncil branio i definirao. Počelo se shvaćati da ti ljudi nisu samo slušatelji, već da bi trebali biti i nosioci i širitelji vjere. U to teološko traženje novih puteva uključuje se i biskup Mahnič koji naglašuje da su laici „Crkva u svijetu”, da je njima povjerena uloga posvećenja „zemaljskog grada” i brani odlučno njihovu autonomiju. Hijerarhija ne smije samo za sebe svojatati funkciju evandeoskog kvasca, jer u njoj sudjeluje i „kraljevsko svećenstvo”.

Mahnič shvaća i naglašuje i ogromnu važnost mass-medija u pastoralu pa okuplja mlade, pretežno laičke sile, u uredništva listova i časopisa. U liturgijskom životu dosljedno brani i promiče starohrvatski jezik kao bliži i razumljiviji narodu. Traži otvoreni, zahtjevni i kreativni pastoral koji će osobno zahvatiti svakog vjernika i po vjernicima unijeti kršćanske vrednote u sva područja života.

Sigurno je da Mahnića s pravom možemo ubrojiti među preteče one teologije laikata koju je II. vatikanski koncil kasnije postavio kao program cijeloj Crkvi.

RIASSUNTO

Il primo Convegno Cattolico croato del 1900 viene considerato comunemente come la nascita ufficiale del Movimento cattolico in Croazia. Questo primo grande raduno dei cattolici croati a Zagabria rappresenta un punto di coagulo di tutte le forze cattoliche del paese e una rassegna completa di quanto fino allora era stato fatto per la fede e per la patria.

Consapevoli della peculiare situazione religiosa, culturale, sociale e politica dell'epoca, i cattolici croati radunati nel loro primo congresso, con l'ampio dibattito e con le risoluzioni circa la vita cattolica, le associazioni socio-caritative, i rapporti tra Chiesa e Stato, la stampa cattolica, la questione sociale, l'educazione, l'arte sacra, attirarono l'attenzione sui nuovi fermenti e movimenti che minacciavano la fede e la Chiesa. Inoltre, questo primo Congresso riuscì a radunare per la prima volta dopo secoli tutta la gerarchia croata, il clero e i più qualificati rappresentanti dei laici che, sebbene non ancora organizzati, avevano però capito che la difesa e il progresso della fede e della Chiesa nella vita pubblica dipendevano in gran parte dal loro impegno e dalla loro attività. Anche se il Congresso non riuscì a realizzare tutti gli scopi che si era prefisso, esso tuttavia segnò l'inizio di una nuova epoca nella storia della Chiesa in Croazia, tracciando validi orientamenti e linee di sviluppo che sfociarono dapprima nella fondazione del Movimento studentesco cattolico ad opera del vescovo Mahnić, e poi della Azione cattolica negli anni trenta.

Il Movimento di Mahnić ha formato il moderno laicato cattolico croato. L'opera del vescovo Mahnić suscitò e formò una generazione nuova di intellettuali cattolici che si impegnarono a „riportare Cristo e il suo Vangelo nella scienza e nell'arte, nella morale pubblica e nell'insegnamento, nel parlamento e nella legislazione, nell'amministrazione statale, nella politica e nelle relazioni internazionali. „Dai studenti ed intellettuali Mahnić esigeva una solida formazione culturale, una buona conoscenza della filosofia e teologia e una vita ascetica. Alla vigilia della

Prima guerra mondiale il Movimento cattolico contava 4 associazioni accademiche, 2 associazioni universitarie, 41 associazione nelle scuole medie e 60 associazioni giovanili contadine. Alla testa di questo esercito stavano 150 intellettuali „seniori”. Inoltre disponeva all'epoca di un quotidiano, 5 settimanali, 3 quindicinali, 14 mensili e un bimensile, nonchè della propria tipografia. Mahnić puo essere annoverato tra i precursori della teologia pastorale e della teologia del laicato che il concilio Vaticano II ha poi autorevolmente proposto a tutta la Chiesa.